

BIBΛIO I

Σκοπεύω να διερευνήσω αν στην οργάνωση των πολιτικών πραγμάτων μπορεί να υπάρξει ένας νόμιμος και ασφαλής κανόνας διακυβέρνησης,² εκλαμβάνοντας τους ανθρώπους όπως είναι και τους νόμους όπως μπορούν να γίνουν.³ Σε αυτή την έρευνα, θα προσπαθώ διαρκώς να συνδυάζω όσα επιτρέπει το δίκαιο με ό,τι υπαγορεύει το συμφέρον, ώστε η δικαιοσύνη και η ωφελιμότητα να μη βρίσκονται καθόλου σε διάσταση.

Μπαίνω στο θέμα χωρίς να δείξω τη σημασία του. Μπορεί να με ρωτήσετε μήπως γράφοντας περί πολιτικής είμαι τάχα ηγεμόνας ή νομοθέτης. Απαντώ, όχι· και γι' αυτό γράφω περί πολιτικής. Αν ήμουν ηγεμόνας ή νομοθέτης, δεν θα έχανα το χρόνο μου να λέω τι πρέπει να γίνει· θα το έπραττα ή θα σιωπούσα.

Γεννήθηκα πολίτης ενός ελεύθερου κράτους και μέλος του κυρίαρχου σώματός του⁴· το δικαίωμα ψήφου μού επιβάλλει το καθήκον να ενημερώνομαι για τα δημόσια ζητήματα, παρόλο που ελάχιστη απήχηση μπορεί να έχει η φωνή μου. Είμαι ευτυχής όμως, κάθε φορά που μελετώ περί κυ-

βερνήσεων, να βρίσκω όλο και νέους λόγους για να αγαπάω τον τρόπο διακυβέρνησης της πατρίδας μου!⁵

Κεφάλαιο 1ο

Θέμα του πρώτου βιβλίου

Ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος⁶ και παντού βρίσκεται αλυσοδεμένος. Κι όποιος πιστεύει ότι είναι κύριος των άλλων δεν είναι λιγότερο δούλος. Πώς συνέβη αυτή η μεταβολή; Το αγνοώ. Τι είναι εκείνο που μπορεί να την καθιστά νόμιμη; Πιστεύω ότι σ' αυτό μπορώ να απαντήσω.

Αν δεν λογάριαζα παρά μόνο την ισχύ και τα αποτελέσματά της, θα έλεγα: όσο ένας λαός αναγκάζεται να υπακούει και δεν αντιδρά, καλώς πράττει· αλλά μόλις βρει τη δύναμη να αποτινάξει το ζυγό και το πραγματοποιεί, πράττει ακόμα καλύτερα. Διότι, ανακτώντας την ελευθερία του με τη χρήση του ίδιου δικαιώματος με το οποίο του την αφαίρεσαν, είτε ο λαός δικαιούται να την ανακτήσει, είτε όσοι του την αφαίρεσαν δεν είχαν αυτό το δικαίωμα. Όμως, η διοργάνωση κοινωνίας είναι ιερό δικαίωμα και η βάση όλων των άλλων. Εντούτοις, αυτό το δικαίωμα δεν προέρχεται από τη φύση· θεμελιώνεται λοιπόν στις συμβάσεις. Το ζήτημα επομένως είναι να μάθουμε ποιες είναι αυτές οι συμβάσεις. Πριν όμως φτάσουμε σ' αυτό το θέμα, πρέπει να τεκμηριώσω όσα έχω ήδη ισχυριστεί.

εαυτό του σ' ένα βασιλιά. Κατά τη γνώμη του, λοιπόν, ένας λαός υπάρχει ως λαός πριν παραχωρήσει τον εαυτό του σε ένα βασιλιά. Αυτή η παραχώρηση είναι μια πολιτική πράξη: προϋποθέτει μια δημόσια διαβούλευση. Πριν λοιπόν εξετάσουμε την πράξη με την οποία ο λαός εκλέγει ένα βασιλιά, θα ήταν καλό να εξετάσουμε την πράξη με την οποία ορίζεται ένας λαός. Η πράξη αυτή, αναγκαία προγενέστερη, είναι το αληθινό θεμέλιο της κοινωνίας.¹⁹

Πράγματι, αν δεν υπήρχε καμία προηγούμενη σύμβαση, από πού θα πήγαζε η υποχρέωση της μειοψηφίας να υποταχθεί στην απόφαση της πλειοψηφίας, τουλάχιστον αν η εκλογή δεν ήταν ομόφωνη, και πώς εκατό που θέλουν έναν κύριο έχουν το δικαίωμα να ψηφίζουν για δέκα που δεν τον θέλουν καθόλου; Ο νόμος της πλειοψηφίας είναι κι ο ίδιος μια καθιερωμένη σύμβαση, και προϋποθέτει, τουλάχιστον μία φορά, την ομοφωνία.

Κεφάλαιο 6ο

Περί του κοινωνικού συμβολαίου

Διατυπώνω την υπόθεση ότι φτάνει κάποια στιγμή που τα εμπόδια, με την αντίστασή τους, ξεπερνούν τη φυσική ισχύ που κάθε άτομο μπορεί να διαθέτει για την αυτοσυντήρησή του στη φυσική κατάσταση. Τότε αυτή η πρωτόγονη κατάσταση δεν είναι δυνατό να διατηρηθεί, και το ανθρώπινο γένος θα είχε εκλείψει αν δεν άλλαζε τον τρόπο διαβίωσής του.

Πλην όμως, καθώς οι άνθρωποι δεν μπορούν να δημιουργούν καινούργιες μορφές φυσικής ισχύος, αλλά μόνο να συνενώσουν και να καθοδηγήσουν τις ήδη υπάρχουσες, δεν έχουν άλλο τρό-

πο για τη διαφύλαξη της ζωής παρά να ενωθούν σχηματίζοντας ένα σύνολο δυνάμεων που να μπορεί να υπερνικά τις αντιστάσεις, να θέτει σε κίνηση τις δυνάμεις αυτές με ένα μονάχα κίνητρο και να τις κάνει να ενεργούν εναρμονισμένα.²⁰

Αυτό το σύνολο των δυνάμεων δεν μπορεί να δημιουργηθεί παρά μόνο με τη συνδρομή πολλών. Αφού, όμως, η δύναμη και η ελευθερία καθενός είναι τα βασικά όργανα της αυτοσυντήρησής του, πώς θα τις συνδέσει με εκείνες των άλλων χωρίς να ζημιώσει τον εαυτό του και χωρίς να παραμελήσει τις φροντίδες που του οφείλει; Αυτό το δύσκολο πρόβλημα, που επανέρχεται στο θέμα μου, μπορεί να διατυπωθεί με αυτούς τους όρους:

«Να βρεθεί μια μορφή συνένωσης που θα υπερασπίζεται και θα προστατεύει με όλη τη δύναμη από κοινού το πρόσωπο και τα αγαθά κάθε μέλους κατά τρόπο ώστε ο καθένας, αν και σχηματίζει ενιαίο σώμα με όλους, θα υπακούει ωστόσο μόνο στον εαυτό του και θα παραμένει το ίδιο ελεύθερος όσο και πριν». Αυτό είναι το θεμελιώδες πρόβλημα στο οποίο το κοινωνικό συμβόλαιο δίνει τη λύση.²¹

Οι όροι του συμβολαίου τούτου είναι έτσι προσδιορισμένοι από τη φύση της πράξης αυτής, ώστε η παραμικρή τροποποίηση θα τους έκανε μάταιους και αναποτελεσματικούς. Αν και δεν έχουν ίσως διατυπωθεί ποτέ ρητά, είναι παντού οι ίδιοι.²² Παντού έχουν γίνει δεκτοί και τους αναγνωρίζουν σιωπηρά, σε τέτοιο σημείο που, μόλις παραβιαστεί το κοινωνικό συμβόλαιο, καθένας ξαναγυρνά στα πρώτα του δικαιώματα και ανακτά τη φυσική του ελευθερία χάνοντας την ελευθερία που απορρέει από τη σύμβαση και που για χάρη της απαρνήθηκε την προηγούμενη.

Τούτοι οι όροι, αν τους κατανοήσουμε σωστά, συνοψίζονται σε έναν και μόνο: τη ριζική απαλλοτρίωση κάθε συμβαλλο-

μένου από όλα τα δικαιώματά του σε όλη την κοινότητα. Κατ' αρχάς, εφόσον ο καθένας παραχωρεί όλο τον εαυτό του, ο όρος ισχύει εξίσου για όλους και κανένας δεν έχει συμφέρον να τον κάνει καταπιεστικό για τους άλλους.²³

Επιπλέον, αφού η απαλλοτριώση γίνεται χωρίς επιφυλάξεις, η ένωση είναι όσο πιο τέλεια γίνεται και κανένας συμβαλλόμενος δεν μπορεί να απαιτήσει τίποτα περισσότερο. Εξάλλου, αν κάποια δικαιώματα παρέμεναν σε ορισμένα μέλη, εφόσον δεν θα υπήρχε κανείς ανώτερος απ' όλους ικανός να κρίνει τη διαφορά ανάμεσα σε αυτά και το δημόσιο συμφέρον, τότε καθώς ο καθένας θα ήταν κριτής του δικού του συμφέροντος θα αναγορευόταν σύντομα κριτής όλων. Έτσι η φυσική κατάσταση θα παρέμενε και η συνένωση θα γινόταν αναγκαστικά τυραννική και μάταιη.

Τέλος, όταν ο καθένας παραχωρεί τον εαυτό του σε όλους, δεν τον παραχωρεί σε κανέναν.²⁴ Καθώς δεν υπάρχει ούτε ένας συμβαλλόμενος από τον οποίο να αποκτάμε τα ίδια δικαιώματα που εμείς του παραχωρούμε προσωπικά, όλοι κερδίζουμε το ισοδύναμο όσων χάνουμε και, επιπλέον, μεγαλύτερη ισχύ για να διατηρήσουμε ό,τι έχουμε.²⁵

Αν παραμερίσουμε, λοιπόν, από το κοινωνικό σύμφωνο ό,τι δεν είναι ουσιώδες, θα βρούμε ότι σινοψίζεται στα εξής: *Καθένας από μας θέτει από κοινού το πρόσωπό του και όλη του τη δύναμη κάτω από την ανώτατη καθοδήγηση της γενικής βούλησης· και ως σώμα δεχόμαστε κάθε μέλος ως αδιαίρετο μέρος του συνόλου.*

Ευθύς αμέσως, τούτη η πράξη της συνένωσης, στη θέση του προσώπου κάθε συμβαλλομένου, δημιουργεί ένα ηθικό και συλλογικό σώμα.²⁶ που αποτελείται από τόσα μέλη όσες και οι ψήφοι της συνέλευσης. Από την ίδια αυτή πράξη, το σώμα αποκτά την ενότητά του, το κοινό του εγώ, τη ζωή και

τη βούλησή του. Αυτό το δημόσιο πρόσωπο, που σχηματίζεται έτσι από την ένωση όλων των άλλων, κάποτε ονομαζόταν *πόλη-κράτος*.^{*} εν συνεχεία σήμερα *πολιτεία* ή *πολιτικό σώμα*.²⁷ Το ίδιο πρόσωπο αποκαλείται από τα μέλη του *κράτος*, όταν είναι παθητικό, *κυρίαρχος*, όταν είναι ενεργητικό, και *δύναμη*, όταν το συγκρίνουμε με άλλα παρόμοια σώματα. Όσο για τους συμβαλλόμενους, όλοι μαζί καλούνται *λαός*, και καθένας ξεχωριστά ονομάζονται *πολίτες* διότι συμμετέχουν στην κυρίαρχη εξουσία και *υπήκοοι* επειδή υπακούν στους νόμους του κράτους. Συχνά όμως συγχέονται αυτοί οι όροι και εσφαλμένα χρησιμοποιούνται ο ένας αντί του άλλου· αρκεί να γίνει γνωστό πώς διακρίνονται όταν χρησιμοποιούνται με την ακριβή έννοιά τους.

* Το πραγματικό νόημα του όρου αυτού έχει σχεδόν απολύτως διαφύγει από τους νεότερους· οι περισσότεροι εκλαμβάνουν μια πόλη σαν μια πολιτεία και έναν αστό σαν έναν πολίτη. Δεν ξέρουν ότι τα στίκια δημιουργούν την πόλη, ενώ οι πολίτες την πολιτεία. Κάποτε αυτή η πλάνη κόστισε ακριβά στους Κραχηθόνιους. Δεν έχω διαβάσει πουθενά ότι ο τίτλος του *πολίτη* έχει ποτέ αποδοθεί στους υπηκόους κανενός ηγεμόνα, ούτε παλαιότερα στους Μακεδόνες, ούτε στις μέρες μας στους Άγγλους, παρότι αυτοί είναι πλησιέστερα στην ελευθερία από όλους τους άλλους. Μόνο οι Γάλλοι χρησιμοποιούν με άνεση το όνομα *πολίτες*, γιατί δεν έχουν καμία πραγματική ιδέα για το νόημά του, καθώς μπορούμε να το δούμε και στα λεξικά τους. Χωρίς αυτό θα υπέπιπταν, χρησιμοποιώντας το, στο έργλημα καθοσώσεως: αυτό το όνομα για αυτούς σημαίνει μια αρετή και όχι κάποιο δικαίωμα. Όταν ο Μποντέν θέλησε να μιλήσει για τους πολίτες και τους αστούς μας, έκανε μεγάλη γκάφα παίρνοντας τους μεν για τους δε. Ο Κορ ντ' Αλαμπέρ δεν απατήθηκε και διέκρινε καλά στο άρθρο του Γενεύη τις τέσσερις τάξεις ανθρώπων (πέντε αν συμπεριλάβουμε τους απλούς ξένους) που υπάρχουν στην πόλη μας, από τις οποίες μόνο δύο αποτελούν την πολιτεία. Κανένας άλλος Γάλλος συγγραφέας, απ' όσο γνωρίζω, δεν αντιλήφθηκε το πραγματικό νόημα του όρου *πολίτης*.